

Sağlamlığın qorunmasının milli-hüquqi bazası

Sağlamlığın qorunmasının beynəlxalq-hüquqi normalarla təsbit olunması və tənzimlənməsi onların konstitusiyalı hüququ ilə təmin edilməsinin təbii davamı, global reallaşmalarının vacib qaran-tı, həyata keçirilmələri üzrə beynəlxalq nəzarət və tibbi yardım göstərilməsinin vahid keyfiyyət standartlarının hazırlanmasıdır.

Sağlamlığın qorunması hüququ dünya birliyi tərəfindən hər bir insana xas olan əsas ayrılmaz hüquq kimi tanınır. Bu hüquq, artıq ilk beynəlxalq hüquqi aktlarda bəyan edilmiş, həmçinin, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar qrupuna aid edilmişdir. Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarda qanunvericilik təşəbbüsü, sağlamlığın qorunması hüququnun gerçəkləşdirilməsi üzrə beynəlxalq-hüquqi aktların işlənilib-hazırlanması, dövlətlər tərəfindən təsdiqlənərək, insan hüquq və azadlıqlarını təsbit edən beynəlxalq-hüquqi aktların müdəcələrinin icrasına nəzarət kimi funksiyalar olan xüsusi bölmələr mövcuddur. Sağlamlığın qorunması hüququ insan hüquqları kompleksinin (demək olar ki, bütün ölkələrdə, hətta onun formal olaraq, qeydə alınmadığı ölkələrdə belə, tanınan hüququn) ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Əksər dövlətlərdə sağlamlığın qorunması hüququ dövlətdaxili hüququn bir hissəsi olmuş, əsas hüquqi aktlarda təsbitlənmiş, beynəlxalq aləmdə qəbul edilmiş standartlara uyğun, bu hüququn reallaşması üçün geniş imkanlar təqdim edilmişdir.

Hüquq elmləri doktoru, professor Ayten Mustafayeva yazır: "Azərbaycanın hazırkı iqtisadi şəraitində beynəlxalq standart konstitusiyalı hüquqlarının sahibləri kimi hüquqşünasların, siyasətçilərin, iqtisadçıların və əlbəttə ki, bütün ölkə əhalisinin can atdığı hədəf və ya program müddəalarıdır. Qərbi Avropa ölkələrinin inkişaf təcrübəsi, onların yüksək standartlarla təmin olunmuş maddi dəyərləri, Azərbaycan mühitinə olduğu kimi köçürülə bilməz. İnsan hüquqlarının vəziyyəti cəmiyyətin tapdığı dəyərlər sistemindən asılıdır (hansısa cəmiyyət üçün məqbul olan dəyərlər digər bir cəmiyyət üçün tamamilə qəbul edilməz ola bilər). Universal və demək olar ki, bütün ölkələrdə tanınan yaşamaq hüququ ilə bağlı misal göstərmək olar.

Əlbəttə ki, hazırda bütün dünyanın və həmçinin, Azərbaycanın da üzleşdiyi qeyri-sabit maliyyə vəziyyəti sosial-iqtisadi və mədəni hüquqların beynəlxalq standartlar səviyyəsində reallaşması üçün maddi zəmin yaratmağa imkan vermir."

Beynəlxalq səviyyədə sağlamlıq hüququnun yetərincə konkret həcmi və prinsipial məzmununu müəyyənləşdirmək mümkün deyil. Müxtəlif ölkələrdə insanların sağlamlıq səviyyələrində, onların

sağlamlıq normaları haqqındakı təsəvvürlərində olan böyük fərqi nəzərə almaqla, yalnız ümumi cəhətdən və təxmini olaraq, tibbi yardımın ən aşağı həcmi müəyyən etmək olar. Belə bir tibbi yardımın göstərilməsinə hər hansı dövlətin hökuməti tərəfindən təminat verilməlidir. Ona görə də, Melinda Roberts və Devid Vasserman sağlamlıq hüququnun artıq adıçəkilən həcm elementlərinə və prinsipial məzmununa əlavə olaraq, eyni zamanda, həm ümumi, həm də sağlamlıq haqqında müxtəlif təsəvvürlərlə əlaqəli olan bir sıra "oriyentirlər"i işarələməyi təklif etmişlər. Bu oriyentirləri müəyyənləşdirmək məqsədilə həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə işlənilib-hazırlanan ideyalardan istifadə etmək olar. Bu ideyalar isə, belə məlum olur ki, bir-biri ilə tutuşdurula bilər. Beləliklə, ümumi təkliflər arasında əsas istiqaməti ayırmaq tamamilə mümkündür. Başlangıç olaraq, "Hamı üçün sağlamlıq" proqramına müraciət edək. Bu proqram tələb edir ki, bütün Yer sakinləri sağlamlıqla əhatə olunsun. Həm də ki, "tibbi xidmətlər, bütövlükdə, cəmiyyət üçün coğrafi, mədəni və funksional baxımdan əlçatan olmalıdır".

Ayrı-ayrı ölkələrin təcrübəsindən nəyisə əxz etmək olar. Belə ki, N.F.Gerasimenko, O.Y.Aleksandrova və İ.Y.Qriqoryevanın fikrincə, tibbi yardımın təqdim olunmasında minimum mümkün səviyyəni müəyyənləşdirmək cəhdləri ən fəal şəkildə Qərbi ölkələrində edilib. Onlar sağlamlıq hüququ üçün oriyentirlərin təyin edilməsində bizə kömək edə bilərlər. Amma bu cəhdlər özləri də, əsasən, "tibbi yardım" anlayışının daha dar çərçivəsinə həsr edilmişdir. Artıq xatırladığımız "sağlamlığın funksional təyinatı" ("cəmiyyətdə normal fəaliyyət göstərmək imkanı") əsasında dövlətin səhiyyənin əlçatırılığını təmin etməli olduğu minimum xidmətlərini müəyyən etmək üzrə bəzi cəhdlər edilmişdir. Bu zaman mühakimələrin məntiqi ÜST və digər ixtisaslaşmış təşkilatların əsaslandıqları ilə çox oxşardır.

Bir vaxtlar bu nümunədən ruhlanan Hollandiya Danning Komissiyası hökumətə səhiyyə sahəsində özünün "oriyentirlər siyahısı"nı işləməyi məsləhət görmüşdü. Komissiya bu və ya digər tibbi xidmət növünün, aşağıdakı üç prinsipə əsaslanmaqla, "əsas kompleksə daxil edilib-edilməməsi ilə bağlı qərar qəbul etməyi məsləhət gördü: 1) müləcənin nə qədər zəruri olması; 2) onun səmərəliliyi; 3) xəstə özü müləcəyə görə cavabdeh ola və onun xərcini ödəyə bilirmi?.. Marqaret Raymondun yazdığına görə, əgər bu və ya digər müləcənin aparılmasının vacibliyi bu üç prinsipə uyğun gəlsə, onda xərci dövlət ödəyir. Əgər belə deyilsə, dördüncü prinsip işə düşür ki, bu prinsipə əsasən, pasiyent tibbi müləcənin xərcini öz üzərinə götürməlidir.

Lakin yadda saxlamaq lazım-

dır ki, siyasətçilərin fikrincə, bu prinsiplərdən bəziləri tam səmərəli olsa da, insan hüquqları baxımından, belə olmaya da bilər. "Xidmətlərin kəfiyyətinin ödənilmiş pula uyğun gəlməməsi" və "səmərəlilik" kimi anlayışlar insan hüquqları sahəsində meyar ola bilməz. Bu sahədə başlıca anlayış "insan ləyaqəti"dir. Ona görə də, məhz bu yanaşmaya birbaşa aidyyəti olan prinsiplər axtarışını davam etdirmək lazımdır. Onlar da öz növbəsində, ədalət, vicdanlılıq və bərabərlik kimi anlayışları ehtiva etməlidir.

A.Mustafayeva yazır: "İnsan hüquqlarını bərqərar edən dövlət, öz üzərinə əhalinin sağlamlığının pisləşməsinin səbəblərini mümkün qədər maksimum dərəcədə aradan qaldırmaq, epidemik, endemik və digər xəstəliklərin qarşısını almaq, eləcə də, hər bir insanın müasir mərhələdə sağlamlığının qorunmasında ən yüksək səviyyəni təmin etmək üçün hər hansı qadağan olunmamış müalicə metodlarından və sağlamlıq-dırıcı üsullardan istifadə edə biləcəyi şəraitin yaradılmasına yönəlmiş bütöv tədbirlər kompleksini həyata keçirmək öhdəliyi götürür. İnsan hüquqları - konstitusiyaya və qanunlarda təsbit edilən fərdin potensial deyil, gerçək imkanlarını ifadə edən subyektiv hüquqlardır. Subyektiv hüquq - hüquqi kateqoriya olaraq, müəyyən əlamətlər dəsti vasitəsilə izah edilir: sosial rifahdan istifadə etmək imkanı, müəyyən hərəkətlər etmək və digər şəxslərdən də müvafiq hərəkətləri tələb etmək səlahiyyəti; hüquq normalarının müəyyən etdiyi hədudlarda davranış və hərəkətlər sərbəstliyi, pozulmuş hüquqların müdafiəsi üçün dövlətə müraciət etmək imkanı.

Bundan başqa, hüququn mövcudluğu öz ifadəsini həm hüquqi normaların, həm də hüquqi münasibətlərin olmasında tapır. Bu münasibətlər hüquqi normalarla müəyyənləşərək, münasibətlərin hüquq və vəzifələrindən törəyir.

Hüquqi tənzimləmə mexanizmi hüquqi normalar, hüquqi münasibətlər və hüquqi məsuliyyət yolu ilə reallaşır. Bu zaman hüquq subyektləri bu və ya digər şəkildə olsa da, dövlətin iradəsinin tələblərinə və icazəsinə cavab verir və onların müsbət reaksiyası müəyyən olunmuş qayda-qanuna uyğun olaraq, qanuni davranış yaradır. Hüquqi cəhətdən səlahiyyətli hökmlərdən boyun qaçıran davranışlar hüquq pozuntusu əmələ gətirir."

Sağlamlığın qorunması hüququna münasibətdə, onu da əlavə etmək lazımdır ki, o, konstitusiyalı hüquqlarına, başqa sözlə, insanın konstitusiyada təsbit edilmiş əsas hüquqlarına aiddir.

Konstitusiyalı hüququnun məzmununun təyin edilməsi çərçivəsində bizi sağlamlığın qorunmasının təminatı üzrə hüquqi tədbirlər maraqlandırır.

Ümumdünya İnsan Hüquqları

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

Beyanməsinin 25-ci maddəsinə əsasən, hər bir insanın qidalanma, geyim, mənzil, tibbi qulluq və lazımı sosial xidmət də daxil olmaqla, sağlamlığını qorumaq, özünün və ailəsinin rifahı üçün zəruri olan həyat səviyyəsi hüququ, işsizlik, xəstəliklər, əlillik, dul-luq, qocalıq və ya ondan asılı olmayan səbəblərə görə, mövcudluq üçün vasitələrin itirildiyi digər hallarda, təminat hüququ var. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Nizamnaməsinə əsasən, sağlamlığın ən yüksək səviyyəsinə malik olmaq - irqindən, dinindən, siyasi əqidəsindən, iqtisadi və ya sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq, hər bir insanın əsas hüquqlarından biridir.

A.Mustafayeva yazır: "Beləliklə, bütün xalqların sağlamlığı sülh və təhlükəsizliyə nail olunmasında başlıca amildir və ayrı-ayrı şəxslərin və dövlətlərin sıx əməkdaşlığından asılıdır. Bununla bağlı olaraq, hər hansı dövlətin sağlamlığın yaxşılaşdırılması və qorunması sahəsində nailiyyətləri hamı üçün önəm kəsb edərək, təbabətin və psixologiyanın bütün nailiyyətlərindən istifadə imkanı vardır. Maariflənmiş ictimai rəy və cəmiyyət tərəfindən fəal əməkdaşlıq xalqın sağlamlığının yaxşılaşdırılması üçün çox əhəmiyyətli-dir.

Beynəlxalq və milli səviyyələrdə ortaya çıxan, yuxarıda təsvir edilmiş ideyalar əsasında, aşağıdakı müddəaları əsas kimi qəbul etməyi təklif edirik:

1. Tibbi yardım xidmətlərinin kifayət qədər geniş yayılması zəruridir.

2. Bu xidmətlərin əlçatırılığı maliyyə, coğrafi və mədəni amillərlə müəyyənləşməlidir. Coğrafi əlçatırılıq hər bir insanın həkimə müraciət edə bilməsini nəzərdə tutur. Maliyyə əlçatırılığı bildirir ki, insanlar onlara lazım olan müalicənin pulunu ödəyə bilərlər. Vəsaiti olmayanlar isə, dövlətdən zəruri maddi dəstək alırlar. Mədəni əlçatırılıq səhiyyə sahəsində siyasətin insanların mədəni ənənələrinə hörmət göstərilməsi şərti ilə aparılmasını bildirir. Bu baxımdan, dövlət vətəndaşlarını tibbi yardımla təmin etmək öhdəliyi ilə insanların şəxsi həyatına müdaxilə etməmək və onların fiziki toxunulmazlığını pozmamaq öhdəliyi arasında tarazlıq yaratmağa çalışmalıdır.

3. Tibbi yardım xidmətlərinə əlçatırılıq bərabər olmalıdır, başqa sözlə, bu, əhalinin bütün kateqoriyaları üçün eyni dərəcədə təmin edilməlidir. Həmin sahədə hansısa prioritetlər, yalnız tibbi meyarlar əsasında bərqərar olmalıdır.

4. Tibbi yardım xidmətləri ilə təminatda əhalinin daha az müdafiə olunan təbəqəsini əlavə müdafiə və diqqətlə təmin etmək zəruridir.

5. Göstərilən tibbi yardımın keyfiyyəti haqqında daim düşünmək lazımdır."

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru